

*Канцір В.С.,
завідувач кафедри теорії держави і права
юридичного факультету
Львівської комерційної академії*

ПРОБЛЕМИ ЗАПРОВАДЖЕННЯ СУДУ ПРИСЯЖНИХ У НАЦІОНАЛЬНУ СИСТЕМУ ПРАВОСУДДЯ

Суд присяжних має давні історичні традиції, вчені вважають, що він з'явився у Франції у 829 році н. е., за часів правління Людовіка Благочестивого. Опісля таку судову модель було запроваджено у Великобританії під час її завоювання норманами на чолі з Вільгельмом I (1066 р.). Там цей інститут зберігся й у період Середньовіччя, коли на континенті Європи про цей суд не могло бути й мови, оскільки інквізиція та суд присяжних – несумісні.

Подальше становлення суду присяжних пов'язують з буржуазно-демократичними революціями у Західній Європі, із Декларацією незалежності США (1776 рік), поширенням західноєвропейської культури на колонії та домініони. Переважала класична структура та форма діяльності суду присяжних, а саме: 12 присяжних за відсутності головуючого судді вирішують питання про винуватість підсудного, а суддя на основі вердикту присяжних подає діяння кримінально-правову кваліфікацію та призначає покарання.

Згодом у деяких країнах з'явилися так звані змішані судові форми, у яких були відсутні більшість притаманних суду присяжних ознак. Так, у 1941 році маршал Петен, по суті, ліквідував суд присяжних у Франції, замінивши його єдиною колегією з трьох суддів та шести засідателів, які спільно вирішували всі питання кримінальної справи. У подальшому кількість присяжних у цій колегії збільшувалася, і на сьогоднішній день вона складає дев'ять осіб (плюс один суддя-головуючий та два – асесори). У Німеччині у 1922 році суд присяжних було перетворено в єдину колегію – суд шеффенів (у наш час суди земель розглядають справи у складі трьох суддів та двох шеффенів).

У Росії суд присяжних був створений судовими Статутами 1864 року і, на думку багатьох вчених-правників того часу, став "окрасою" судової реформи. Не маючи у минулому будь-яких інститутів, схожих із судом присяжних, реформатори запозичили вищезгадану англійську модель "1+12". Діяльність суду присяжних у Росії розповсюдилася на більшість губерній.

Перші засідання суду присяжних відбулися у 1866 році у Санкт-Петербурзі та Москві. З 1866 по 1883 роки було створено 59 судів присяжних. Указ про завершення судової реформи було видано лише у 1899р. У деяких губерніях Сибіру та Середньої Азії суди присяжних так і не було створено [4, 5].

На сучасному історичному етапі варто констатувати, що з усіх пострадянських республік найбільш вагомі кроки щодо запровадження у судову систему присяжних зроблено у Російській Федерації, де фактично вже у першій половині 90-х років минулого сторіччя було створено більшість законодавчих передумов для поступового впровадження цього інституту.

В Україні ситуація щодо реального запровадження суду присяжних бажає бути кращою, оскільки, захист прав та законних інтересів особи у правовій державі неможливий без чіткої організації та функціонування судової влади.

Одним з важливих завдань реформування чинного законодавства й створення нової, європейського рівня судової системи є власне запровадження інституту присяжних. Одразу дві конституційні норми – статті 124 й 126 Конституції України закріплюють таку безпосередню форму народовладдя, як можливість здійснення правосуддя судом присяжних. Однак Закон

України “Про судоустрій” у декількох статтях глави Х лише окреслив загальні начала діяльності такого суду, що очевидно недостатньо для дієвого механізму його запровадження.

Враховуючи багатий світовий досвід, з однієї сторони, та специфіку вітчизняної правової системи з іншої, виникла необхідність не тільки відходу від декларативної суті згаданих положень, але й подальшої законодавчої регламентації (деталізації) діяльності цього інституту судочинства. В оптимальному варіанті це може бути Закон України “Про суд присяжних в Україні” або окрема глава нового КПК, яка б чітко врегулювала такі питання:

1. порядок формування та принципи діяльності суду присяжних;
2. категорії справ, у розгляді яких він може брати участь;
3. право вибору для підсудного (його захисника) можливості відправлення правосуддя судом присяжних або колегіальним складом суду;
4. участь присяжних у вирішенні питання про допустимість доказів;
5. розподіл функцій між присяжними та головуючим суддею;
6. право та підстави відводу присяжних іншими учасниками судового розгляду;
7. участь присяжних під час судового слідства;
8. порядок постановлення та зміст (структура) вердикту, процедура його оскарження (скасування);
9. визначення відповідних джерел фінансування такої діяльності, додаткові заходи забезпечення безпеки присяжних суддів, членів їх сімей та інші питання.

Відправною проблемою запровадження суду присяжних більшість науковців вважають відсутність у державному бюджеті достатніх коштів на його утримання. Видається, що аналогічно діяльності професійних суддів, суд присяжних обов’язково повинен бути постійно діючим органом (як це практикується високорозвиненими країнами Західної Європи та Північної Америки). Такий порядок функціонування дозволить також уникнути багатоетапності чи по черговості запровадження корпусу присяжних в Україні. Відтак, малоефективним видається досвід Російської Федерації щодо поетапного запровадження суду присяжних лише в окремих областях (губерніях). Тим більш недоречними вбачаються пропозиції окремих авторів про “поступове запровадження суду присяжних в певних областях України – де більше корупції чи краща підготовленість регіонів” [2, 98].

Присяжні засідателі можуть бути скликані під час розгляду наступних категорій справ: 1) про злочини проти основ національної безпеки України, проти життя та здоров’я особи; 2) у всіх випадках, коли санкція кримінально-правової норми передбачає позбавлення волі строком від десяти років або довічне позбавлення волі; 3) за умови заявленого клопотання підсудного чи його захисника про розгляд справи за участю присяжних у випадку вчинення злочину середньої тяжкості.

Не менш важливим видається питання процедури формування корпусу присяжних. Вченими висловлюються іноді діаметрально протилежні підходи – від формування суду присяжних за списком виборців конкретної території, до пропозиції місцевим судам брати безпосередню участь у підборі кандидатур [2, 98; 5, 72; 7, 70]. Недоцільно вдаватися до критики цих та інших позицій, оскільки законодавець запропонував слухну процедуру, за якою список присяжних за поданням голови апеляційного суду формується на підставі списків виборців комісією, склад якої затверджується головою обласної ради. До складу комісії повинні входити уповноважені представники суду, органів юстиції та відповідної ради. До списків присяжних включаються громадяни, які постійно проживають на території відповідної області, досягли 30-річного віку, не визнані судом недієздатними; не мають хронічних психічних чи інших захворювань, що перешкоджають виконанню обов’язків; щодо яких не провадиться досудове

слідство чи судовий розгляд кримінальної справи або які мають не зняту чи непогашену судимість; депутати усіх рівнів, члени Кабінету Міністрів України, судді, прокурори, державні службовці апарату судів, працівники органів внутрішніх справ, адвокати, нотаріуси. Список присяжних затверджується рішенням відповідної ради (ч. 3 ст. 68 Закону України “Про судоустрій”).

Зарубіжний досвід свідчить, що авторитет і престиж суду присяжних забезпечили б ще такі додаткові вимоги до претендентів, як-от: наявність вищої освіти та постійної оплачуваної роботи, позапартійність, володіння державною мовою.

Кадрова політика у цій сфері повинна базуватися на принципах добровільності та дотримання обов’язкових вимог до кандидатів у присяжні засідателі. Пропозиції стосовно відповідних кандидатур до компетентного органу можуть подавати трудові колективи підприємств, установ, ради навчальних і наукових закладів, громадські організації та рухи.

Модель суду присяжних у різних країнах відрізняється за кількістю їх членів. Відповідно до ст. 434-440 КПК Російської Федерації, до суду викликаються 20 присяжних, з яких після відводу повинно залишитися не менше 14 осіб. Шляхом жеребкування для участі в розгляді справи з них створюється колегія присяжних засідателів. Перші 12 вважаються комплектними і з їх складу обирають старшину, інші – запасні. У США “велике журі” розглядає кримінальні справи у складі 12 засідателів. Аналогічна кількість журі присяжних суду Королівської лави Великобританії. В Італійській республіці суд присяжних складається з двох професійних суддів і шести засідателів. У Республіці Австрія складовою суду є три професійні судді та вісім присяжних. Приєднуємося до думки тих вчених, які вважають, що оптимальним складом такої колегії може бути дев’ять засідателів (так, як це передбачає процесуальне законодавство Франції), обраних шляхом жеребкування з п’ятнадцяти присяжних, викликаних для участі у розгляді конкретної кримінальної справи. Сім перших засідателів мають бути основними та утворюють товариство присяжних, а два останні – запасними [7, 71]. За пропозицією головуючого судді (як варіант – за участі церковного служителя), усі вони приймають присягу. Схожа процедура запропонована у ст. 404-405 проекту нового КПК, підготовленого робочою групою Кабінету міністрів від 1 березня 2001 року.

Важливим є й те, щоб присяжні засідателі склали єдину колегію з професійними суддями і спільно вирішували питання вини підсудного. Це спростує позиції окремих авторів, які вбачають у винесеному присяжними засідателями рішенні – результат театральної-емоційної впливу сторони захисту чи обвинувачення, наявного учасниками процесу враження [3, 72].

Видається, що під час судового розгляду справи присяжні засідателі повинні бути наділені таким обсягом прав:

- 1) брати участь у дослідженні всіх доказів у судовому засіданні;
- 2) з дозволу головуючого задавати запитання підсудному, потерпілому, свідкам, судовим експертам, іншим особам, які допитуються;
- 3) просити головуючого роз’яснити норми закону, що підлягають застосуванню при вирішенні справи, зміст оголошених у судовому засіданні документів, ознаки злочину, у вчиненні якого обвинувачується підсудний, незрозумілі для них поняття.

Присяжним суддям повинно бути заборонено:

- 1) відлучатись із залу судового засідання під час судового розгляду справи;
- 2) без дозволу головуючого спілкуватись стосовно справи з особами, що не входять до складу суду;
- 3) збирати відомості по справі поза судовим засіданням (тобто проводити так зване “приватне” розслідування).

Винесений присяжними вердикт повинен містити відповіді на чітко окреслені запитання: 1) чи мала місце подія злочину в дійсності; 2) якщо “так”, чи доведена вина підсудного у його вчиненні?

До беззаперечної компетенції професійного судді належить призначення в межах санкції відповідної кримінально–правової норми конкретної міри покарання.

Ефективність діяльності суду присяжних значною мірою залежить від рівня правосвідомості, правової культури у нашому суспільстві та ступеня розвитку демократичних інститутів у цілому в державі. Присяжні судді як індивіди у будь–якому випадку несуть у своїх поглядах та шкалі цінностей як позитивні, так і негативні явища сучасного суспільства, є його органічною частиною, віддзеркаленням. Разом з тим, суд присяжних може виховати у пересічного громадянина більшу повагу і довіру до правосуддя.

Безумовно, запровадження інституту присяжних у національну систему правосуддя вимагає узгодження багатого досвіду демократичних країн світу з кращими традиціями судочинства, правовими звичаями та менталітетом народу нашої держави. Суд присяжних покликаний виступати справді демократичним інститутом, дієвим важелем у провадженні законного, справедливого й ефективного судочинства.

У цій роботі автором не ставилося за мету всебічно проаналізувати усі проблемні аспекти запровадження та функціонування суду присяжних в Україні, висловлені твердження відкриті для дискусії.

Література

1. Бобко В. *Нова Конституція України // Право України. – 1997. – № 1. – С. 16–18.*
2. Курбатов А. *Ще раз про суд присяжних // Право України. – 1997. – № 12. – С. 98.*
3. Котляр В. *Суд присяжних не для України // Право України. – 1998.- №9. – С. 72.*
4. Петрухин И.Л. *Суд присяжных: проблемы и перспективы // Государство и право. – 2001. – № 3. – С. 5–15.*
5. Решетников Ф. *Правовые системы стран мира. – Москва, 1993.*
6. Русанова І. *Становлення суду присяжних в Україні: деякі міркування // Право України. – 1999. – № 7. – С. 71–73.*
7. Савонюк Р. *Суд присяжних: яким йому бути // Право України. – 1997. – № 2. – С. 70.*

*Стаття рекомендована до друку кафедрою
теорії держави і права Львівської комерційної академії
(протокол №5 від 4 листопада 2003 р.)*

